

Uznany za wymarły w Polsce groszek różnolistny *Lathyrus heterophyllus* odnaleziony w Nadleśnictwie Strzałowo w Puszczy Piskiej (Pojezierze Mazurskie)

Considered extinct in Poland, Norfolk Everlasting-Pea *Lathyrus heterophyllus* found in the area of Strzałowo Forest Division in the Pisz Forest (NE Poland)

ANDRZEJ RYŚ

Nadleśnictwo Strzałowo
e-mail: andrzej.rys@olsztyn.lasy.gov.pl

Słowa kluczowe: rośliny zagrożone, świetlista dąbrowa.

W 2015 roku w Puszczy Piskiej, w Nadleśnictwie Strzałowo, odkryto dwa stanowiska rzadkiego, uważanego za wymarły w Polsce, groszku różnolistnego *Lathyrus heterophyllus* L. Na stanowiskach rośło łącznie 445 pędów. Lokalizacja stanowisk prawdopodobnie pokrywa się z miejscami podanymi przez botaników niemieckich z roku 1906. Działania podejmowane przez Nadleśnictwo Strzałowo (w tym wypas koników polskich) w pełni zabezpieczają populację groszku.

Wstęp

Groszek różnolistny *Lathyrus heterophyllus* L. (ryc. 1) należy do rodziny bobowatych Fabaceae. Jego zasięg geograficzny ograniczony jest do Europy. Reprezentuje europejsko-umiarkowany podelement geograficzny (Zajac, Zajac 2009). Występuje na rozproszonych stanowiskach od południowo-zachodniego krańca naszego kontynentu (Półwysep Iberyjski) po północny wschód (Półwysep Skandynawski). Podawany jest z Austrii, Słowacji, Czech, Polski, Niemiec, Francji, Lichtensteinu, Szwajcarii, Włoch, Portugalii, Hiszpanii i Szwecji (Kenicer, Norton 2008). W Polsce jest rzadkim składnikiem flory naczyniowej, nienotowanym od wielu lat. Rośnie w lasach i zaroślach. W klasyfikacji fitosocjologicznej ma walor gatunku charakterystycznego ciepłolubnych zbiorowisk okrajowych klasy *Trifolio-Geranietea sanguinei* (Matuszkiewicz 2007).

Groszek różnolistny znajduje się w grupie gatunków zagrożonych. Na europejskiej czerwonej liście roślin naczyniowych (Bilz i in. 2011) przyznano mu status gatunku najmniejszej troski (LC) i z taką samą kategorią jest umieszczony na światowej czerwonej liście IUCN (IUCN 2016). W Polsce nie określono dla niego kategorii zagrożenia w skali całego kraju. W Wielkopolsce został uznany za gatunek wymarły (Ex) (Jackowiak i in. 2007), a na czerwonej liście Dolnego Śląska ma status gatunku o niedostatecznych danych (DD) (Kącki i in. 2003).

Stanowiska w Polsce

Poniższy opis występowania groszku różnolistnego w Polsce oparto na informacji uzyskanej od prof. Adama Zajaca. Dane te zgromadzone jako podstawę do *Atlasu rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce* (Zajac, Zajac 2001).

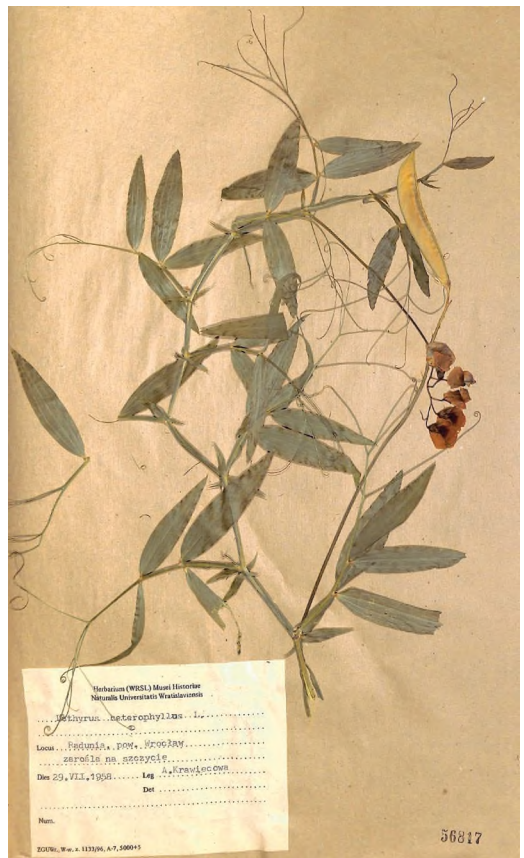
Ryc. 1. Kwiatostan groszku różnolistnego *Lathyrus heterophyllus* (2.07.2015 r., fot. A. Ryś)

Fig. 1. Inflorescence of the Norfolk Everlasting-Pea *Lathyrus heterophyllus* (2 July, 2015; photo by A. Ryś)

Po raz ostatni groszek różnolistny w Polsce został stwierdzony przez A. Krawiecową w 1958 roku na górze Raduni w powiecie świdnickim na Dolnym Śląsku. Okaz zielnikowy z tego stanowiska zdeponowano w Herbarium Uniwersytetu Wrocławskiego (ryc. 2). Ponad 10 lat wcześniej, w 1947 roku, gatunek odnalazł prof. R. Kobendza w okolicach Kępy Kiełpińskiej koło Nowego Dworu Mazowieckiego, a przed 1939 rokiem odnotował on groszek różnolistny w okolicy miejscowości Rybitwa koło Nowego Dworu Mazowieckiego i Pindala koło Sochaczewa (ryc. 3). Pozostałe stanowiska pochodzą z lat 1866–1930. Większość z nich dotyczy stwierdzeń dokonanych przez niemieckich botaników (Abromeit i in. 1898–1940). Stanowiska te zlokalizowane były na Mazurach – w Puszczy Piskiej, Boreckiej, koło Reszla, Kętrzyna, Świętej Lipki i Dźwierzut – łącznie osiem stanowisk; w Wielkopolsce, na Kujawach i Pomorzu Środkowym w okolicach miejscowości Oplawiec, Czyżkowo, w Leśnictwie Tylna Góra koło Koronowa, koło Pucka, w Leśnictwie Wieprzyska (Nadleśnictwo Kościerzyna), Platen Zamek koło Wejherowa, Pelplin nad Wartą – łącznie osiem stanowisk. Na Dolnym Śląsku odnotowano dwa stanowiska w okolicy Góry Sobótki. W *Atlasie rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce* istnieje również stanowisko wątpliwe, podane w 1992 roku przez E. Ćwiklińskiego z okolic Witnicy na Ziemi Lubuskiej (ryc. 3). Ponadto nieuwzględnione przez Autorów *Atlasu* są trzy stwierdzenia podane przez K. Dziendziela z okolic Katowic w 1994 roku oraz jedno z terenu Wielkopolski przez W. Żukowskiego w 1995 roku (A. Zając – inf. pisemna).

Ryc. 2. Okaz zielnikowy groszku różnolistnego *Lathyrus heterophyllus* zdeponowany w herbarium Uniwersytetu Wrocławskiego

Fig. 2. Herbarium specimen of the Norfolk Everlasting-Pea *Lathyrus heterophyllus* deposited in the herbarium of University of Wrocław

Nowo odkryte stanowiska groszku różnolistnego położone są w Puszczy Piskiej, w makroregionie Pojezierze Mazurskie, w mezoregionach: Pojezierze Mrągowskie i Kraina Wielkich Jezior Mazurskich (Kondracki 2011). W siatce ATPOL znajdują się w kwadracie EB59.

Występowanie groszku w Nadleśnictwie Strzałowo, znane było autorowi od 2013 roku, jednak początkowo gatunek uznano za groszek leśny *Lathyrus sylvestris*. W 2015 roku, w trakcie sprawdzania wpływu wypasu koników polskich na runo leśne w płatach odtwarzanej świetlistej dąbrowy zauważono, że roślina swoim wyglądem odbiega od groszku leśnego. Dokładne oględziny pozwoliły stwierdzić, że jest to prawdopodobnie groszek różnolistny. Prawidłowość oznaczenia potwierdzili dr Włodzimierz Pisarek i dr Paweł Pawlikowski w trakcie oględzin w terenie, a następnie, na podstawie okazu zielnikowego, dr Zygmunt Dajdok.

Najistotniejsze cechy diagnostyczne gatunku to:

- liczba listków w liściu: groszek różnolistny ma ich w górnej części łodygi po dwie niekiedy trzy pary albo jest ich trzy lub pięć, a podobny groszek leśny i groszek szerokolistny mają we wszystkich częściach łodygi tylko jedną parę listków w liściu.

- szerokość przylistków: groszek różnolistny ma przylistki równie szerokie albo szersze niż łodyga wraz z oskrzydleniem; są one podłużnie jajowate, na

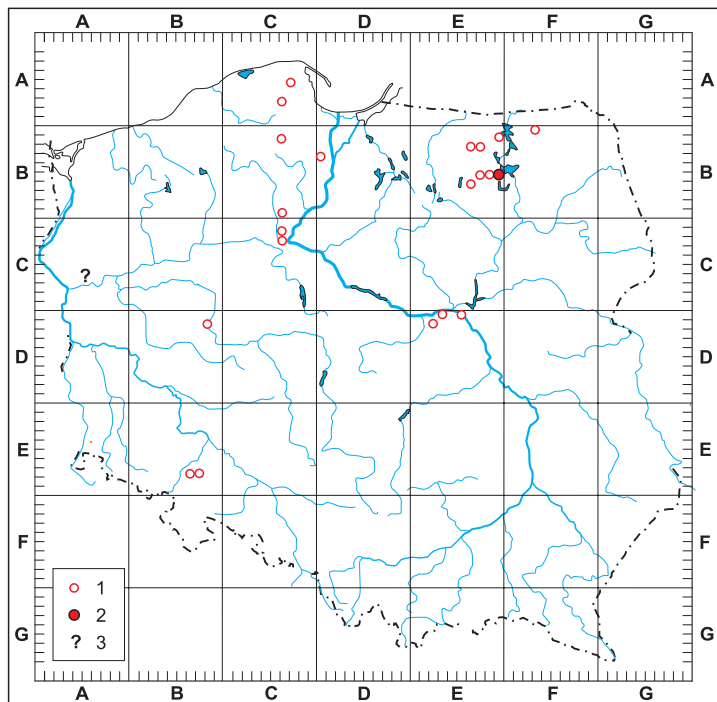
szczytce zaostrome (ryc. 4), natomiast przylistki groszku leśnego są węższe od łodygi wraz z oskrzydleniem, równoważkie lub sztyldaste; przylistki groszku szerokolistnego są tak samo szerokie jak groszku różnolistnego, ale ten pierwszy ma zawsze tylko jedną parę listków w liściu. Szerokość przylistków groszku różnolistnego w górnych partiach łodygi może być mniejsza, sporadycznie jest zbliżona do szerokości najszerzych przylistków groszku leśnego – w tym przypadku cechą rozstrzygającą jest liczba listków w liściu.

Groszek różnolistny w Nadleśnictwie Strzałowo

Po ustaleniu przynależności systematycznej groszku przeszukano okoliczny teren w celu ewentualnego odnalezienia kolejnych miejsc jego występowania. W efekcie wykryto 12 skupisk groszku obejmujących łącznie 445 pędów. Wyróżniono dwa stanowiska: pierwsze, znajdujące się na terenie lasów gospodarczych z 11 skupiskami rozproszonymi na obszarze o śred-

Ryc. 3. Rozmieszczenie groszku różnolistnego *Lathyrus heterophyllus* w Polsce (Zajęc, Zajęc 2001): 1 – znane stanowiska, 2 – nowe stanowiska, 3 – stanowiska wątpliwe

Fig. 3. Distribution of *Lathyrus heterophyllus* in Poland (Zajęc, Zajęc 2001): 1 – previously reported locations, 2 – new locations, 3 – doubtful location

nicy 1,8 km, przy czym odległość między nimi wynosiła od 50 do 500 m; drugie, położone w rezerwacie, obejmujące 15 pędów, oddalone od poprzedniego o około 4 km. Poniżej zamieszczono opis poszczególnych miejsc występowania.

1. Skraj zdegradowanej świetlistej dąbrowy z drzewostanem dębowo-sosnowym w wieku 180 lat, z udziałem grabu w niższym piętrze i leszczyną w podszyciu. Las przylega do zdegradowanej łąki świeżej, kilka lat wcześniej uprawianej jako poletko łowieckie. Groszkowi towarzyszyły: kupkówka Aschersona *Dactylis polygama*, malina właściwa *Rubus idaeus*, konwalia majowa *Convallaria majalis*, przytulia północna *Galium boreale*, trzcinnik leśny *Calamagrostis arundinacea*, traganek szerokolistny *Astragalus glycyphyllos*, naparstnica zwyczajna *Digitalis grandiflora*. Skupienie obejmuje 9 pędów groszku różnolistnego.

2. Skraj zdegradowanej świetlistej dąbrowy z drzewostanem dębowym w wieku od 90 do 160 lat, z domieszką sosny w wieku 180 lat. W podszyciu rośnie grab, leszczyna i osika. Las przylega do zdegradowanej łąki świeżej, kilka lat temu uprawianej jako poletko łowieckie. W sąsiedztwie groszku rosły: przytulia północna, konwalia majowa, groszek czerniejący *Lathyrus niger*, kupkówka Aschersona, rajgras wyniosły *Arrhenatherum elatius*, gwiazdnica wielkokwiatowa *Stellaria holostea*. Skupienie liczy 10 pędów.

3. Mozaika łąki świeżej i murawy kserotermicznej przylegająca do zdegradowanego grądu z drzewostanem dębowym w wieku 180 lat i pojedynczymi świerkami w wieku od 70 do 130 lat, w niższej warstwie rośnie grab, a podszycie tworzy leszczyna. Zbiorowisko murawowe częściowo przylega do szuwaru wielkoturzykowego. Dominujące gatunki runa w sąsiedztwie groszku to rajgras wyniosły, przytulia północna, gorysz pagórkowy *Peucedanum oreoselinum*, cieciora pstra *Coronilla varia*. Jest to najbogatsze skupienie groszku złożone z 220 pędów.

4. Przy drodze leśnej przebiegającej przez zdegradowaną świetlistą dąbrowę z 200-letnim drzewostanem dębowo-sosnowym; w niższym

Ryc. 4. Szerokie przylistki groszku różnolistnego *Lathyrus heterophyllus* (2.07.2015 r., fot. A. Ryś)

Fig. 4. Norfolk Everlasting-Pea *Lathyrus heterophyllus* – wide stipules visible (2 July, 2015; photo by A. Ryś)

piętrze występuje grab, a w podszyciu grab i leszczyna. Dominujące gatunki runa towarzyszące groszkowi to orlica pospolita *Pteridium aquilinum*, kupkówka Aschersona, rajgras wyniosły, dzwonek brzoskwiniolistny *Campanula persicifolia*. Skupienie składa się z 15 pędów.

5. Pobocza drogi leśnej przebiegającej przez kilkuletnią uprawę leśną dębu, świerka i brzozy założoną na siedlisku grądu. Dominujące gatunki runa współwystępujące z groszkiem to orlica pospolita, malina właściwa, trzcinnik leśny, poziomka pospolita *Fragaria vesca*, przytulia północna, naparstnica zwyczajna, pajęcznica gałęzista *Anthericum ramosum*, turzyca pagórkowa *Carex montana*. W skupieniu naliczono 41 pędów.

6. Zdegradowany grąd z dominacją brzozy i świerka, w odległości 5 m od drogi leśnej. Dominujące gatunki runa w sąsiedztwie groszku to orlica pospolita, trzcinnik leśny, trzcinnik piaszkowy *Calamagrostis epigejos*. Skupienie składa się z 6 pędów.

7. Zdegradowana świetlista dąbrowa z silnie zwartym drzewostanem dębowym z domieszką brzozy i podszytem leszczyny. Groszek

rośnie w odległości 3 m od drogi leśnej. W sąsiedztwie groszku występowały: konwalia majowa, gwiazdnica wielkokwiatowa, orlica pospolita, czyścica storzyszek *Clinopodium vulgare*, groszek wiosenny *Lathyrus vernus*, konieczyna dwukłosa *Trifolium alpestre*, borówka czarna *Vaccinium myrtillus*. Rośnie tu tylko jeden pęd groszku.

8. Przy leśnej drodze na skraju odtwarzanej świetlistej dąbrowy z drzewostanem dębowo-sosnowym z domieszką świerka. Wiek drzew wynosi od 120 do 200 lat. Dominujące gatunki runa w płacie dąbrowy to konwalia majowa, trzcinnik leśny, przylaszczka pospolita *Hepatica nobilis*, czyścica storzyszek, groszek wiosenny, konieczyna dwukłosa. Skupienie obejmuje 10 pędów.

9. Odtwarzana świetlista dąbrowa z drzewostanem sosnowym z domieszką dębu, w wieku 120 lat. W podszyciu rośnie leszczyna silnie zgrzana przez koniki polskie i jelenie. Współwystępujące z groszkiem dominujące gatunki runa to: orlica pospolita, trzcinnik leśny, malina właściwa, pokrzywa zwyczajna *Urtica dioica*, ciemiężyk białokwiatowy *Vincetoxicum hirsutaria*. Skupienie groszku składa się z 85 pędów, z których część rośnie przy drodze leśnej.

10. Łąka świeża z płatami murawy kserotermicznej i bliźniczkowej przylegająca do zdegradowanej świetlistej dąbrowy z 80-letnim drzewostanem sosnowym i podszytem leszczyny o zwarciu 50%. Na łące dominują rajgras wyniosły i bliźniczka psia trawka *Nardus stricta*. Ponadto w pobliżu występuje mieczyk dachówkowy *Gladiolus imbricatus* i leniec bezpodkwiatkowy *Thesium ebracteatum*. Rośnie tu 8 pędów groszku.

11. Zdegradowany grąd z dominacją sosny i domieszką brzozy. W niższym piętrze rośnie grab w wieku 90 lat. Podszyt leszczyny pokrywa 30% powierzchni. Groszek rośnie przy polance z amboną myśliwską. W sąsiedztwie groszku w runie dominowały trzcinnik leśny, rajgras wyniosły, poziomka pospolita, czyścica storzyszek. Skupienie obejmowało 25 pędów.

12. Skraj łąki zmiennowilgotnej i murawy kserotermicznej z leńcem bezpodkwiatko-

wym. Łąka przylega do zdegradowanych 35-letnich grądów z drzewostanem sosnowym z domieszką świerka i modrzewia. Groszek różnolistny rośnie na granicy rezerwatu leśnego i użytku ekologicznego chroniącego łąkę zmiennowilgotną. Dominujące gatunki w otoczeniu groszku to turzyca brzegowa *Carex riparia*, trzcinnik piaszkowy, gorysz pagórkowy, przytulia północna, poziomka pospolita i groszek leśny. Skupienie groszku różnolistnego składa się z 15 pędów.

Nowo odnalezione stanowiska pokrywają się w dużej mierze ze stwierdzeniami niemieckich botaników (Abromeit i in. 1898–1940). Jest wielce prawdopodobne, że groszek różnolistny rośnie w tym samym miejscu, w jakim rósł w 1906 roku (ryc. 3). Można zatem wywnioskować, że mimo zawieruchy wojennej i trwającej intensywnej gospodarki leśnej, groszek różnolistny przetrwał na tym obszarze 110 lat.

Większość skupień (poza nr 11 i 12) znajduje się na terenie objętym projektem odtwarzania świetlistej dąbrowy, realizowanym z inicjatywy Nadleśnictwa Strzałowo podlegającego Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Olsztynie ze środków własnych i WFOŚiGW w Olsztynie. W ramach projektu od trzech lat w wytypowanych oddziałach prowadzony jest wypas koników polskich w celu odtworzenia zespołu świetlistej dąbrowy. W ramach programów rolno-środowiskowych łąka zmiennowilgotna, na której znajduje się część populacji groszku nr 12, jest koszona (z usuwaniem biomasy), natomiast druga część znajdująca się w obrębie murawy kserotermicznej, w chwili obecnej nie jest zagrożona. Skupienie 11 znajduje się przy ambonie myśliwskiej, gdzie regularnie usuwana jest leszczyna, która mogłaby stanowić potencjalne zagrożenie dla omawianego gatunku.

Opisane wyżej działania ochronne w pełni zabezpieczają zachowanie wszystkich miejsc występowania groszku różnolistnego na terenie Nadleśnictwa Strzałowo. Ponadto odnalezione stanowiska zostały włączone do monitoringu przyrodniczego prowadzonego przez Nadleśnictwo od 2000 roku.

Podziękowania

Autor dziękuje prof. Adamowi Zającowi za udostępnienie danych o szczegółowej lokalizacji historycznych stanowisk groszku różnolistnego oraz dr Zygmunta Dajdokowi za wykonanie skanu okazu zielnikowego. Za cenne uwagi i techniczną pomoc dziękuję również Piotrowi Kobierskiemu i mojemu bratu Romanowi Rysiowi.

PIŚMIENNICTWO

- Abromeit J., Jentzsch A., Vogel G. 1898–1940. Flora von Ost- und Westpreussen. Preussischen Botanischen Verein zu Königsberg (Pr). Kommissionsverlag Gräfe und Unzer, Königsberg (Pr).
- Bilz M., Kell S., Maxted N., Lansdown R. (red.) 2011. European Red List of vascular plants. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- IUCN 2016. The IUCN Red List of Threatened Species. Version 2015-4. [www.iucnredlist.org]; dostęp: 24.02.2016 r.
- Jackowiak B., Celka Z., Chmiel J., Latowski K., Żukowski W. 2007. Red list of vascular flora of

Wielkopolska (Poland). Biodiversity: Research and Conservation 5–8: 95–127.

- Kącki Z., Dajdok Z., Szczęśniak E. 2003. Czerwona lista roślin naczyniowych Dolnego Śląska. W: Kącki Z. (red.). Zagrożone gatunki flory naczyniowej Dolnego Śląska. Instytut Biologii Roślin Uniwersytetu Wrocławskiego, PTPP „pro Natura”, Wrocław.
- Kenicer G., Norton S. 2008. 632. *Lathyrus heterophyllus*. Curtis's Botanical Magazine 25 (4): 317–324.
- Kondracki J. 2011. Geografia regionalna Polski. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Matuszkiewicz W. 2007. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Zajac A., Zajac M. 2001. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. Pracownia Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki UJ, Kraków.
- Zajac A., Zajac M. 2009. Elementy geograficzne rodzimej flory Polski. Pracownia Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki UJ, Kraków.

SUMMARY

Chrońmy Przyrodę Ojczystą 72 (2): 146–151, 2016

Ryś A. Considered extinct in Poland, Norfolk Everlasting-Pea *Lathyrus heterophyllus* found in the area of Strzałowo Forest Division in Pisz Forest (NE Poland)

In 2015, *Lathyrus heterophyllus* – a species considered extinct in Poland – was found in NE Poland, in Pisz Forest, in the Strzałowo Forest Division. The species was found in 2 locations, at 12 sites. A total of 445 shoots were found. The new locations probably coincides with the locations reported by botanists in 1906. At present, actions taken by the headquarters of the Strzałowo Forest Division (including grazing by Polish primitive horses) fully protect the conservation status of the *Lathyrus heterophyllus* population at the new sites.